

SŁOWO WSTĘPNE

Przekazujemy czytelnikom numer „TEKI Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN”, który jest trzecim numerem redagowanym w czasie trwającej pełnoskalowej wojny, wszczętej przez rosyjskiego agresora 24 lutego 2022 roku. Nie sposób nie odnotować tego faktu w czasopiśmie dedykowanym polsko-ukraińskim związkom kulturowym. Tematem dominującym w numerze są kwestie tożsamościowe, szczególnie na obszarach pogranicznych – tak w przestrzennym, jak też kulturowym znaczeniu tego słowa. Ważnym problemem okazuje się tożsamość etniczna, w przypadku Ukraińców, mających słowiańskich sąsiadów, chodzi przede wszystkim o silne wyodrębnienie własnej narodowości wobec zakusów imperialnej Rosji, której władcy oraz propagandyści posuwają się do negowania faktu istnienia odrębnego narodu ukraińskiego, uzasadniając w ten sposób swoją uzurpację i prawo do zawładnięcia ukraińskim terytorium.

Ukraina, co oczywiste, nie jest jedynym krajem, w który wymierzony jest imperializm rosyjski. Jurij Kowbasenko analizuje zjawisko orientalizmu literatury rosyjskiej by stwierdzić, że jest ono podporządkowane kolonizacyjnej polityce Rosji. Wskazuje też na poczucie wyższości rosyjskich autorów, charakterystyczne dla kolonizatorów traktujących ze wzdargą narody uznawane za niższe pod względem cywilizacyjnym. Kowbasenko przekonuje, że badania typu postkolonialnego mogą być przydatne do odsłaniania treści imperialnych w gloryfikowanej w wielu krajach literaturze rosyjskiej.

Wobec realiów toczącej się wojny wielu autorów skupiło się na wykazaniu jej wpływu na zagadnienia tożsamościowe. O profetycznym charakterze powieści Artema Czapaja, ukazujących istotne społecznie problemy: kolejne kryzysy ekonomiczne napędzające zjawisko migracji zarobkowej, pisze Ryszard Kupidura. Jako zwiastująca tragiczną przyszłość potraktowana zostaje zwłaszcza powieściowa scena brutalnej przemocy, połączonej ze wzdargą, jakiej doznaje Ukraińiec jako obcy przechodzień na ulicy rosyjskiego miasta.

W proces świadomego kształtowania ukraińskiej tożsamości włączają się twórcy, a jednym z przykładów jest Anastasija Lewkowa, autorka powieści *За Перекопом є земля*. Utwór poddaje analizie Jadwiga Krajewska. Skupiła się ona na kreacji młodej kobiety, której oczyma czytelnik poznaje rzeczywistość wschodniej Ukrainy. Protagonistka wychowywana w radzieckiej kulturze pamięci, świadomie wybiera ukraińską tożsamość. Krajewska podkreśla cel, jaki obrała sobie pisarka.

Bezpośrednio o wpływie agresji rosyjskiej na ożywienie pamięci historycznej i reinterpretację znaczenia przeszłości dla ukraińskiej tożsamości narodowej pisze Oksana Jaszan. Wypowiedź jej dowodzi, że trwająca wojna ma wymiar nie tylko zbrojnej walki o terytorium kraju, ale również o narodową tożsamość. W zmaganiach tych istotne jest uświadomienie sobie przez Ukraińców istniejących skutków długotrwałej rusyfikacji oraz sowietyzacji, odrzucenie ich oraz odnalezienie nowego spojrzenia na swoją przeszłość, odnalezienia w niej własnych korzeni, tradycji, wartości. Rosyjska agresja, jak się okazuje, staje się katalizatorem zachodzących przemian świadomościowych.

Myrośława Rudyk przedstawia inne jeszcze wymiary paradoksalnego wpływu wojny na zagadnienia tożsamościowe. Wśród nich zaangażowanie pisarzy i poetów ukraińskich w tworzenie patriotycznego klimatu, zagrzewanie do walki, podnoszenie na duchu społeczeństwa cierpiącego z powodu brutalnych działań agresora, dawanie upustu emocjom. Obok tego jej wypowiedź unaocznia, że kultura, a zwłaszcza literatura ukraińska stała się o wiele bardziej znana w Europie, zwłaszcza w Polsce, w latach trwającej wojny. Pisarze stali się ambasadorami ukraińskiej racji stanu i kultury, a w polskiej przestrzeni znaleźli sprzyjające warunki oraz środowiska, co Rudyk skrzętnie odnotowuje. Kreśli obraz, który przekonuje, że literacka i kulturowa polsko-ukraińska współpraca dawno nie była tak ożywiona.

Wycinek przestrzeni informacyjnej w zakresie polsko-ukraińskiego dyskursu istniejącego w przestrzeni medialnej zbadała Lubow Wasyluk. Interesował ją przekaz najważniejszej państwowej agencji informacyjnej Ukrainy – „Ukrinform”. Monitorowanie objęło treści dotyczące polsko-ukraińskich relacji publikowanych od początku pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę do połowy 2024 roku. Wnioski z przeprowadzonej analizy są optymistyczne tak w zakresie obiektywizmu przekazywanych wiadomości, kształtowania świadomości sojuszniczej, jak też w staraniach o przełamywanie stereotypów i uprzedzeń, w tym wynikających z trudnych historycznych zaszłości. Autorka widzi zatem szansę na kształtowanie ukraińskiej tożsamości, w której współdziałanie sąsiadujących z sobą narodów, nie opozycyjność czy wrogość odgrywałoby ważną rolę.

Polskiej tożsamości narodowej poświęcone są zwłaszcza dwa artykuły. Julia Melnychuk i Taras Melnychuk przebadali świadomość polskiej społeczności zamieszkującej w pierwszym dwudziestoleciu XX wieku Czerniowce

na podstawie zawartości wydawanej tam „Bukowińskiej Gazety Polskiej”. Charakterystyka objęła cztery grupy zagadnień: kwestie polityczne, problemy edukacyjne, przynależność i praktyki religijne, dostarczanych przez gazetę wiadomości o Polsce, świecie i wydarzeniach lokalnych. Jan A. Choroszy natomiast zajął się narodową tożsamością jednego pisarza, ważnego tak dla Polaków, jak też dla Ukraińców – Stanisława Vincenza. Scharakteryzował ją jako polską, ale inkluzywną, w specyficzny sposób oscylującą ku kosmopolityzmowi, przy czym huculska grupa etniczna oraz przyjazny stosunek do przedstawicieli narodu żydowskiego odgrywały w jego biografii oraz samoświadomości szczególną, dającą się dobrze opisać rolę.

Głębiej w historię – do realiów XIX wieku – sięgnęła Oksana Dracz opisująca tożsamość dziewcząt, Żydówek, Polek, Ukrainek, kształcących się w carskich instytucjach w oparciu o rosyjski paradygmat kulturowy. Podstawą charakterystyki są teksty autobiograficzne, a cechą wspólną ich autorek – chęć zdobycia pedagogicznego wykształcenia. Wysiłki podejmowane dla jego osiągnięcia obejmowały także interioryzację dydaktycznego przekazu.

Odmienny pierwiastek do zagadnienia tożsamościowej świadomości wprowadziła Oksana Sałata, która przebadala publikacje i raporty na temat rozwoju społecznego i kulturalnego Kijowa pod okupacją niemiecką w okresie od września do grudnia 1941 r., publikowane w czasopiśmie „Ukraińskie Słowo”, co dało jej możliwość odtworzenia obrazu kulturalnego Kijowa tamtego czasu. Okazuje się, że Kijowska Administracja Miejska zachowała pełną kontrolę nad życiem kulturalnym i edukacją mieszkańców miasta w tamtym czasie.

Jeszcze inaczej do zagadnienia tożsamości odniosła się Marta Zambrzycka, która odeszła od spraw narodowościowych. Na podstawie egodokumentów opisała wpływ choroby na świadomość siebie Iwana Franki, który cierpiał nie tylko fizycznie, ale również z powodu poczucia bezradności i utraty kontroli nad życiem. Z drugiej strony charakteryzowały go wysiłki podejmowane dla odbudowania tożsamości za pośrednictwem pracy intelektualnej.

W numerze zamieszczamy również prace spoza kręgu problemów tożsamościowych. Anna Woźniak zajęła się tłumaczeniami Józefa Łobodowskiego z literatury rosyjskiej. Ten polski twórca, kreujący się na potomka kozackiego atamana, był szczególnie predystynowany z powodów biograficznych i wrażliwości językowej do tłumaczenia literatury rosyjskiej. Autorka artykułu scharakteryzowała styl jego tłumaczeń i poddała analizie ich próbki. Z kolei Lesława Korenowska zaprezentowała analizę ukazywanych w poezji Olgi Jaworskiej zorzy i gwiazdy. Badanie pola semantycznego tych dwóch symbolicznych obiektów daje wgląd w poezję zamieszczoną w tomie *Przez okna smutku. Poezja*.

Nazwisko Stanisława Vincenza wraca za sprawą Karoliny Wojciechowskiej, która przygotowała do wydania listy tego pisarza do księdza Bronisława

Kreuzy, greckokatolickiego duchownego i pisarza religijnego. Powierzono mu przygotowanie procesu beatyfikacyjnego greckokatolickiego metropolity lwowskiego, Andrzeja Szeptyckiego. Jednocześnie Kreuza próbował założyć zakon dominikański w obrządku wschodnim. Opublikowana korespondencja daje wgląd w personalny wymiar polsko-ukraińskich związków kulturowych i jest konkretem dobrze wieńczącym numer.